

ТЕОРЕТИЧНА СОЦІОЛОГІЯ: КОНСТРУЮВАННЯ АНАЛІТИЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

УДК: 316.4.05:159.953

СОЦІАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ: ПІДХОДИ ТА ТРАДИЦІЇ ВИЗНАЧЕННЯ

М. А. Кулик

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69600,
boykotmarie@ukr.net*

Розглянуто підходи до розуміння соціальної пам'яті та проаналізовано специфіку інтерпретації та використання поняття “соціальна пам'ять” у традиціях соціологічного, філософського та психологічного знання. Зіставлено культурну, історичну та комунікативно-діяльнісну складові соціальної пам'яті як часові модальності.

Ключові слова: соціальна пам'ять, рамки пам'яті, часові модальності соціальної пам'яті.

Сучасний стан розвитку українського суспільства характеризується строкатістю у сприйнятті територіальними спільнотами історичного минулого України. Невизначеність картини спільного минулого визначає проблемні аспекти у формуванні актуальної громадянської та територіальної ідентичності мешканцями країни. Відповідно актуальності набувають дослідження соціальної пам'яті, особливостей її формування, функціонування та передачі, що дасть змогу взяти до уваги цю специфіку у державній політиці, зокрема реалізовувати більш виважену політику національної пам'яті.

Міждисциплінарність наукових досліджень соціальної пам'яті, як визначила бурхливий розвиток та обговорення цього феномену з початку ХХ століття, так і зумовила поліваріантність визначення її предметного поля. Сформовані наукові школи пропонують різні варіанти функціонування соціальної пам'яті, а відповідно і способів її дослідження. Значна кількість видових характеристик поля соціальної пам'яті (історична, культурна, комунікативна, публічна, функціональна та інші), а також структурних компонентів (місця пам'яті, образи пам'яті, меморизаторські практики тощо), що належать до предметного поля її аналізу, потребують додаткового уточнення та структурування.

Метою цієї публікації є аналіз наукових підходів до визначення соціальної пам'яті та її структурних складових, систематизація поля досліджень феномену.

Дослідження соціальної пам'яті потребує розуміння того, що аналіз соціальної пам'яті як явища, що потребує емпіричної верифікації в аналізі концепцій та теорій соціальної пам'яті, відрізняється від процесу визначення соціальної пам'яті у понятті, що передбачає більшою мірою її логічну верифікацію. Аналіз феномену соціальної пам'яті в історичній ретроспективі передбачав апеляцію як до першого підходу, що було пов'язане із визначенням окремих елементів та особливостей функціонування пам'яті через їх емпіричне вивчення, так і до другого підходу, оскільки соціальна пам'ять органічно вплетена в тканину суспільного життя, не може бути чітко верифікована по своїх структурних елементах, а передбачає скоріше логічний аналіз її цілісності та системності у метааналізі концепцій та теорій.

Феномен соціальної пам'яті має тривалу історію дослідження. На протосоціологічному етапі було закладено основи дослідження соціальної пам'яті. Предметом цих наукових пошуків виступав феномен пам'яті, специфіка забування та пригадування. На початку ХХ століття відбувається поступова демаркація предметного поля дослідження соціальної пам'яті. Феномен соціальної пам'яті аналізується в контексті індивідуальної, історичної, культурної та колективної пам'яті. Поступово виокремлюється психологічна, соціологічна та філософська традиція осмислення соціальної пам'яті.

Феномен "пам'яті" як продукт історичного розвитку психіки людини ґрунтовно досліджено у психологічній науці. Починаючи із класичних робіт Г. Еббінгауза, присвячених аналізу "чистої" пам'яті, пам'ять розглядається як одна з вищих психічних функцій людини [1]. Предметом дослідження цього теоретичного підходу стає дослідження пам'яті без будь-яких емоційних, суб'єктивних складових. Проаналізовано наявність асоціативних зв'язків у відтворюваних текстах, обґрунтовано тезу про те, що пам'ять оснований лише на асоціаціях, а не на смислах.

У дослідженнях А. Біне та К. Бюлера було обґрунтоване значення осмислення того матеріалу, що запам'ятовується. Доводячи значення осмислення в запам'ятовуванні, дослідники апелюють до того факту, що при відтворенні осмислених текстів слова текстів та граматичні конструкції, особливо складні замінюються при відтворенні іншими, більш легкими та звичними, але так, щоб смисл при цьому зберігався. Відповідно, пам'ять, у цьому підході, визначається як відтворення чистих думок, що не залежать від будь-якої речової форми [2, с. 265].

Значним доробком у розумінні пам'яті як явища стали роботи психолога С. Л. Рубінштейна, який зауважує на тому, що пам'ять включає три процеси: запам'ятовування, впізнання та відтворення [2, с. 257]. Відтворення ж чуттєвих образів сприйняття призводить до виникнення нових своєрідних психічних утворень – уявлень, які розуміються як "відтворений образ предмета, що ґрунтується на нашому минулому досвіді та відтворюється в умовах відсутності предмета". Важливими є висновки дослідника щодо динамічного характеру уявлень, які, виходячи із єдності мислення та мовлення, у процесі пригадування, обговорення, не тільки відтворюються, але й формується, і саме їх словесне, мовленнєве оформлення надає їм значеннєвого змісту [2, с. 278]. Відповідно, особливого значення для конструювання соціальних уявлень особистістю є спілкування, спільне пригадування з членами певної спільноти, що забезпечує не тільки відтворення споминів та їх локалізацію, а й включення подій нашого життя в соціальні рамки тієї спільноти, до якої ми належимо.

Л. Виготський, А. Лурія, та О. Леонт'єв обґрунтовували положення про те, що суспільні історичні зсуви не тільки вносять у психічний світ людини новий зміст, але й переводять свідомість, а значить, і процеси пам'яті на якісно інші рівні [3]. На їхню думку, соціальна пам'ять у загальних рисах відображає розвиток індивідуальної пам'яті (в онтогенезі та філогенезі), але має свої принципи організації та відтворення. Так, на відміну від індивідуальної пам'яті, соціальна пам'ять завжди опосередкована пам'яттю інших людей знаковими системами, знаряддями та засобами праці.

Соціологічне осмислення соціальної пам'яті реалізовано у роботах А. Бергсона, який у праці “Дві форми пам'яті” розмежовує пам'ять-звичку та пам'ять-подію [4]. Пам'ять особистості, що пов'язана із досвідом, який у разі необхідності може бути повторений, покращений представляє собою звичку, і у подальшому опиняється в предметній сфері психології. На відміну від нього, другий тип пам'яті, пов'язаний із існуванням подій в житті особистості, що локалізовані у просторі та часі і є унікальними, не підлягають повторенню. Саме другий тип пам'яті визначає її соціальний контекст, оскільки події є спільними для кола людей і зумовлюють включення особистості до цієї спільноти та її соціальне становище. Е. Дюркгеймом було продовжено ідеї А. Бергсона та виділено колективний рівень суспільної свідомості, що є зовнішнім по відношенню до індивідуальної свідомості та формується через соціальну взаємодію і впливає на неї [5, с. 20]. Ідеї Е. Дюркгейма, багато в чому, визначили подальший розвиток досліджень пам'яті, оскільки існування колективного рівня свідомості передбачає наявність спільного інформаційного поля, яким і може виступати соціальна пам'ять.

Французький соціолог, послідовник А. Бергсона та Е. Дюркгейма, М. Хальбвакс увів поняття “колективна пам'ять”, яке він обґрунтовує у монографії “Колективна пам'ять”. Перше завдання, яке потребувало вирішення дослідниками того часу, було розмежування понять “колективна” та “індивідуальна” пам'ять, оскільки індивідуальна пам'ять вже активно досліджувалася в психологічній науці. В цьому контексті, М. Хальбвакс зауважує: “справді, існують підстави виокремлювати дві пам'яті, одну з яких, якщо завгодно, можна назвати внутрішньою, а іншу – зовнішньою, або ж першу особистісною, а другу – колективною [6, с. 2]”. Відповідно колективну пам'ять дослідник виносить поза межі особистісної свідомості. Функціонування соціальної пам'яті поза межами індивідуальної свідомості М. Хальбвакс пояснює через уведення поняття “соціальні рамки пам'яті”. Під “рамками пам'яті” дослідник розуміє всю сукупність ідей та образів, слів, що сформовані групами, в які входить людина [7]. Відповідно у процесі соціалізації особистості мають бути засвоєні “соціальні рамки пам'яті”, що дасть змогу увійти особистості до загального соціального контексту спільноти. Соціальна пам'ять окреслює нам минуле в скороченій та схематичній формі, що дає можливість успішно співвідносити наше життя, що представляє набагато ширшу картину, із загальним соціальним контекстом: зіставляти події, враження, пережиті емоції.

Подальше окреслення предметного поля дослідження соціальної пам'яті було пов'язане із розмежуванням понять “соціальна пам'ять” та “історія”. Значний внесок у розрізнення понять “історія” та “пам'ять” були зроблені в працях П. Нора та Я. Ассмана. Французький дослідник П. Нора протиставляє ці поняття, зауважуючи, що історія – це “завжди проблематична й неповна реконструкція того, чого більше немає, що

відбулося” та представляє собою критичний аналіз та дискурс. Пам’ять, на відміну від історії, – це “завжди актуальний феномен, зв’язок, що переживається із вічним сьогоденням [8, с. 20]”. Історія завжди прагне до істинності, об’єктивності, в той час як пам’ять емоційна, символічна і суб’єктивна, оскільки належить групі. Я. Ассман продовжує обґрунтування суттєвих відмінностей пам’яті від історії як наукового знання. Дослідник зауважує, що “в той час як пам’ять дивиться на групу “зсередини” та прагне надати такий образ її власного минулого, щоб вона на будь-якій стадії цього минулого могла впізнати себе, навпроти, історія шукає відмінності в епохах [9, с. 44]”. Отже, саме через функціонування соціальної пам’яті є можливість сформувати соціальну ідентичність представників спільноти, в той час як історія, являючи собою дискурсивний вимір, емоційно не переживається та хоча і належить усім, емоційно та суб’єктивно не належить жодному.

Важливим кроком у дослідженні соціальної пам’яті стало обґрунтування видів соціальної пам’яті як часової модальності. Полемічне обговорення специфіки співвідношення понять “пам’ять” та “історія” визначило, у подальшому, першочергову увагу науковців саме до історичної пам’яті. М. Хальбвакс розуміє історичну пам’ять як “комплекс тих фактів, які зайняли найбільш важливе місце в пам’яті людей [6, с. 16]”. Отже, історична пам’ять спирається найперше на певні “опорні точки” які є загальноприйнятими для всієї спільноти та слугує простим та зрозумілим варіантом інтерпретації минулих подій. У співвідношенні понять “історична пам’ять” та “соціальна пам’ять” важливим є зауваження М. Хальбвакса, що “історія зазвичай починається в той момент, коли закінчується традиція, коли затухає та розпадається соціальна пам’ять”. Тобто, на його думку, доки ще живі свідки певних подій – функціонує соціальна пам’ять у повному своєму обсязі. Коли наступні покоління не можуть детально розповісти про минулі часи, свідками яких вони не були, а знають про них зі слів старших поколінь, починає функціонувати традиція – “історична пам’ять”.

У роботі “Культурна пам’ять” Я. Ассмана спостерігаємо подальше обґрунтування видів соціальної пам’яті як часової модальності. Дослідник робить акцент на існуванні двох основних форм колективної пам’яті: культурної пам’яті та комунікативної [9, с. 58]. Комунікативна пам’ять є неформальним історичним досвідом, що включений у рамки індивідуальних біографій та передається через безпосередній досвід та усні розповіді. Носіями комунікативної пам’яті виступають сучасники, відповідно час функціонування комунікативної пам’яті коливається в межах 80–100 років. На противагу, культурна пам’ять є оформленою міфічною передісторією, що пов’язана з подіями абсолютного минулого та передається через ритуальну комунікацію (свято, танець). Носіями культурної пам’яті виступають спеціалісти, як у сфері наукового знання, так і обрядових культів та свят.

Отже, вибудовується певна логіка видів соціальної пам’яті як часової модальності за ступенем віддаленості у часі носіїв пам’яті стосовно тих, хто її відтворює у сьогоденні. На основі попередніх обґрунтувань вважаємо можливим виділити три види соціальної пам’яті як часової модальності: комунікативно-діяльнісний, історичний та культурний. Перший вид соціальної пам’яті, комунікативно-діяльнісний, охоплює модус часу, в межах якого носіями соціальної пам’яті виступають свідки подій, що включені

у безпосередню взаємодію. Другий вид, – історичний, пов'язаний із таким функціонуванням соціальної пам'яті, в межах якого її носіями виступають вже наступні покоління, які з свідками безпосередньо не контактували: історії свідків вони сприймають через контекст досвіду старших поколінь. Третій вид пам'яті як часової модальності соціальної пам'яті, – культурний, окреслює часові рамки міфічної давнини, та уособлюючи в собі суспільний досвід усіх минулих поколінь, передається через ритуальну комунікацію. Усі ці три види часової модальності соціальної пам'яті відрізняються не тільки змістом досвіду, що передається, але й формою, засобами передачі та носіями, що здатні цю передачу досвіду здійснити.

Термін “соціальна пам'ять” було введено у 60–70-х роках ХХ ст. радянськими дослідниками Я. Ребане, В. Ребріним та Ю. Левадою. Причиною уведення поняття “соціальна пам'ять”, замість запозичення європейського терміна “колективна пам'ять”, вважаємо наявність у пострадянському трактуванні “колектив” відтінку саме трудових відносин, у той час як “соціальна пам'ять” семантично охоплює суспільство. Отже, з цього часу, в науковій літературі рівноправно існують поняття “колективної” та “соціальної” пам'яті, оскільки фактично за змістом вони є тотожними. Можемо констатувати, що представники західної школи соціології (М. Хальбвакс, П. Рікьор, М. Лавабр) використовують у своїх роботах поняття “колективної пам'яті”, відповідно у французькому соціологічному словнику знаходимо лише поняття колективної пам'яті [10, с. 28]. Вітчизняні ж дослідники (Н. Веселкова, В. Середа, О. Фостачук та інші) апелюють до поняття “соціальної пам'яті”. Але розглядаючи у своїх роботах питання пам'яті, вони вільно переключаються з першого поняття на друге.

Друга половина ХХ століття була ознаменована критикою дюркгеймівської теорії суспільної свідомості. Основна критика стосувалася розташуванням елементів суспільної свідомості, в тому числі й пам'яті, поза межами особистості. З. Бауман у цьому контексті зазначав, що “пам'ять не може бути жорстко індивідуалізованою, оскільки вона символічна, а тому інтерсуб'єктивна. Також вона не може бути в прямому розумінні колективною, оскільки вона не надприродна, але матеріалізована [11, с. 185]”. На думку дослідника, соціальна пам'ять матеріалізується в об'єктах культури і не існує поза свідомістю. Цю думку підтримує Я. Ассман, який полемізуючи з М. Хальбваксом щодо теорії “соціальних рамок” пам'яті, доводить, що “колективи не “володіють” пам'яттю, але обумовлюють пам'ять своїх членів [9, с. 36]”. Отже, поняття “соціальні рамки” пам'яті, що було уведене М. Хальбваксом, уточнюється наприкінці ХХ століття, наголошуючи, що суб'єктом пам'яті завжди залишається окрема людина, але вона є залежною від “рамок”, що організують її пам'ять.

На сучасному етапі дослідження пам'яті дослідники реалізують нові напрями обґрунтування сутності, значень і форм соціальної пам'яті. Як “соціальні рамки” соціальної пам'яті пропонують соціокультурні засоби та інститути, сім'юсферу, часові модальності соціальної пам'яті тощо. Означені підходи розглянемо детальніше.

Російський соціолог Г. Осипов визначає поняття “соціальна пам'ять” як сукупність соціокультурних засобів та інститутів, які здійснюють відбір та перетворення актуальної соціальної інформації в інформацію про минуле (ретроспективну) з метою збереження накопиченого суспільного досвіду та передачі його від покоління до покоління [12,

с. 305]. Це визначення, що відображає структурно-функціональний підхід, соціокультурні засоби та інститути виступають тими “соціальними рамками”, що визначають соціальну взаємодію та поведінкові практики особистості. Серед функцій, що виконує соціальна пам’ять, головну увагу приділено відбору та перетворенню інформації, однак поза увагою залишається низка її функцій, пов’язаних із відтворенням минулого досвіду. Це ж відтворення передбачає, не лише репродукування досвіду, але й його координацію зі сприйняттям актуального стану суспільства.

Ще одним напрямом дослідження соціальної пам’яті є розуміння її як системи знаків та символів, тобто семіосфери. О. Фостачук визначає соціальну пам’ять як “сукупність наукових знань, ідей, концепцій і теорій, а також репрезентацій, що складаються стихійно, символів, знаків і знакових систем і значень, тобто семіосферу, в якій індивіди, соціальні групи і спільноти відтворюють свій рух у просторі та часі [13, с. 5]”. У визначенні соціальної пам’яті О. Фостачук, на наш погляд, найбільш важливим є підкреслення значення знакових систем та символів, тобто семіосфери, у відтворенні образів минулого.

Російська дослідниця Н. Веселкова розглядає пам’ять як предмет вивчення такої галузевої соціології, як “соціологія часу”. До неї, на рівні з соціологією пам’яті, входять соціологія історії, футурологія та соціальне прогнозування, дослідження часу в яких дає змогу охопити всю різноманітність прояву цього феномену [14]. Отже, соціальна пам’ять, у логіці досліджень Н. Веселкової, виступає видом часової модальності, орієнтованої на минуле. Вважаємо важливим тут зазначити, що соціальна пам’ять виступає часовою модальністю минулого, апелює до нього, завжди співвідноситься із сьогоденням. Адже, окремі події милого актуалізуються у зв’язку із сучасним станом розвитку суспільства, а деякі навпаки відходять на другий план. Така вибіркковість вказує не лише на функцію “зберігання” досвіду в пам’яті, але і на активне його відтворення.

У новому ракурсі постає питання співвідношення соціальної та історичної пам’яті, що аналізується через процес ідентифікації особистості зі своїм минулим. Українська дослідниця В. В. Середа, зважаючи на те, що термін “пам’ять” вживається для означення одночасно двох феноменів – прожитого досвіду (“колективна пам’ять”) і репрезентації вже “забутого” минулого (“історична пам’ять”) пропонує запровадити термін “історична ідентичність” [15]. На думку дослідниці, окреслене поняття “знімає” це розмежування минулого та актуального досвіду у формуванні пам’яті, оскільки становить собою “дискурсивний продукт чи структуроване коло зв’язків між домінантними парадигмами розуміння і пояснення минулого (загальними уявленнями про різні історичні події/особи чи про історичний процес загалом, що продукуються й впроваджуються панівними елітами) та “особистою” пам’яттю індивідів.

Сучасні розроблення поняття “соціальна пам’ять” спонукають дослідників розуміти багатогранність та багатоманітність проявів цього феномену. Значним доробком у цьому стала процесо-реляційна методологія Д. Олика, що була розроблена на противагу субстантивіським теоріям [16, с. 44]. У рамках процесо-реляційної методології дослідження Д. Олик розробляє чотири концепти, завдяки яким можливим є операціональне обґрунтування соціальної пам’яті: поле соціальної пам’яті, засоби передачі, жанри та профілі.

Щодо першого концепту процесо-реляційного методології – поля соціальної пам'яті – Д. Олик заперечує єдність, неподільність та усталеність соціальної пам'яті. На противагу цьому положенню дослідник доводить існування багатьох соціальних полів, що виробляють різні типи соціальної пам'яті. Вдалим прикладом цьому, на наш погляд, може бути дослідження О. Рождественської та В. Семенової, що аналізують функціонування публічного та приватного полів пам'яті на прикладі учасників війни в Афганістані [17, с. 32]. Дослідниці доводять не лише існування різних інтерпретацій подій мирними та військовими, але й вироблення низки комеморативних практик зі збереження соціальної пам'яті учасників війни. Прикладами таких соціальних полів можуть бути також етнічні спільноти, емігранти, релігійні товариства, що для збереження та відтворення своєї соціальної пам'яті потребують відокремлення від публічних практик меморизації.

Щодо другого концепту, – засобів передачі соціальної пам'яті, Д. Олик наголошує на важливості дослідження того, як інформація змінюється на шляху до використання. Спираючись на концепцію П. Райхеля, автор виділяє чотири типи передачі пам'яті: афективний, естетично-експресивний, інструментально-когнітивний та політично-моральний [16, с. 54]. Зважаючи на виділені нами вище часові модальності соціальної пам'яті: комунікативну, історичну та культурну, вважаємо за необхідне звернути увагу на різні способи передання досвіду в межах кожного окресленого виду часової модальності. У межах комунікативного виду часової модальності передання досвіду відбувається через безпосередню взаємодію: комунікацію, обговорення, спільне переживання тощо. Історичний вид часової модальності соціальної пам'яті передбачає передання досвіду носіїв пам'яті наступним поколінням через культурну спадщину, матеріальні та духовні джерела, художню та наукову літературу. Культурний вид часової модальності соціальної пам'яті передбачає наявність системи архівів, бібліотек, залишків культури, що дає змогу осягнути особливості того досвіду наступними поколіннями.

Третій концепт теорії Д. Олика – жанр, під яким дослідник розуміє “плинні конструкти, що змінюються з пам'яттю про кожну нову подію, вона може просто відтворити його у новому контексті або фундаментально його змінити [16, с. 61]”. Оскільки соціальна пам'ять координує актуальні події з подіями минулого, порівнюючи (“прямо як...”) та протиставляючи їх, важливим виявляється контекст, в якому відтворюється, актуалізується минулий досвід. Жанр, у якому подано, представлено події минулого, може практично визначити зміст нової інтерпретації події.

Концепт “профіль” Д. Олик використовує для описання унікальних контурів, більш або менш рівних політичних смислових систем у конкретний момент часу [16, с. 61]. Включаючи в себе різні смислові елементи (образи, стилі, типи героїв тощо) профіль визначає загальний контекст інтерпретації подій минулого. На прикладі досліджень М. Вінока [8] щодо образу Жанни Д'Арк у колективній пам'яті французів, аналізу образу О.Невського у працях Ф. Б. Шенка [18] робимо висновки, що хоча образи цих визначних постатей минулого і проходять крізь покоління, усе ж, інтерпретація подій, що з ними пов'язана змінюється в кожній епосі відповідно до актуальних потреб. Так, вони представляються у соціальній пам'яті народу і як герої – визволителі, борці за незалежність, святі, і як

вороги народу, ставиться під сумнів їхня місія та святість. Отже, дослідження профілю соціальної пам'яті дає змогу окреслити специфіку функціонування соціальної пам'яті, зафіксувати тенденції змін.

Отже, зважаючи на означені підходи до досліджень соціальної пам'яті, вважаємо доцільним використання такого визначення соціальної пам'яті. Соціальна пам'ять – це сукупність соціокультурних засобів (семіосфера, профіль, жанр тощо) та інститутів (місця пам'яті, архіви, комеморація), які здійснюють відбір, збереження та координацію минулого суспільного досвіду зі сприйняттям актуальних подій, задля підтримки спадкоємності розвитку суспільства. Це визначення бере до уваги як структурні характеристики соціальної пам'яті, так і специфіку її функціональної дії по відношенню до суспільного досвіду минулого.

Отже, дослідження соціальної пам'яті, що були розпочаті на початку ХХ століття ґрунтувалися на доробках представників психологічної школи, що аналізували специфіку функціонування індивідуальної пам'яті як вищої психічної функції людини. Розуміння того, що соціальна взаємодія передбачає певну координацію індивідуального досвіду в групах скеровує дослідження пам'яті до соціологічної науки, де вона вперше розглядалася як елемент суспільної свідомості. Виділення соціальної пам'яті як самостійний предмет дослідження, передбачало, на початковому етапі, розрізнення понять колективна, історична та культурна пам'ять. Вважаємо логічним представити ці поняття як три часові модальності соціальної пам'яті, які розрізняють за ступенем віддаленості у часі носіїв пам'яті по відношенню до тих, хто її відтворює у сьогоденні. Зважаючи на доробки дослідників структурно-функціонального, семіотичного, процесно-реляційного підходів у дослідженні соціальної пам'яті, вважаємо доцільним використання такого поняття: соціальна пам'ять – це сукупність соціокультурних засобів та інститутів, які здійснюють відбір, збереження та координацію минулого суспільного досвіду зі сприйняттям актуальних подій, задля підтримки спадкоємності розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Марцинковская Т. Д.* История психологии : учеб. пособие для студ. вузов / Т. Д. Марцинковская. – 4-е изд. – М. : Академия, 2004. – 544 с.
2. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 712 с.
3. *Леонтьев Д. А.* Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности : учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по направлению и специальностям психологии / Д. А. Леонтьев. – 3-е изд., доп. – М. : Смысл, 2007. – 512 с. – (Фундаментальная психология).
4. *Бергсон А.* Две формы памяти / А. Бергсон // Хрестоматия по общей психологии : Психология памяти. – М., 1979. – С. 61–75.
5. *Дюркгейм Э.* Социология : её предмет, метод, предназначение / Эмиль Дюркгейм ; [пер. с фр.]. – М. : Канон, 1995. – 352 с.
6. *Halbwachs M.* La mémoire collective : Ouvrage posthume publié / Maurice Halbwachs. – Paris : Presses Universitaires de France, 1950. – 170 p.
7. *Хальбвакс М.* Социальные рамки памяти / пер. с фр. и вступ. статья С. И. Зенкина. – М. : Новое издательство, 2007. – 348 с.

8. *Нора П.* Франция – память / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж ; пер. с франц. Д. Хапаевой. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 1999. – 325, [2] с. – (Новая петербургская библиотека : Коллекция “Память века”).
9. *Ассман Я.* Культурная память: письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Ян Ассман ; пер. с нем. М. М. Сокольской. – М. : Яз. слав. культуры, 2004. – 363 с. – (Studia Historica).
10. Французько-український термінологічний словник-мінімум з соціології / укладачі: Є.А. Москаленко, О.О. Павленко, М.А. Бойко. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – 45 с.
11. *Бауман З.* Индивидуализированное общество : [пер. с англ.] / З. Бауман ; [под. ред. В. Л. Иноземцева] ; Центр исслед. постиндустр. о-ва, журн. “Свободная мысль”. – М. : Логос, 2002. – 390 с.
12. Соціологічна енциклопедія: А - Я / Ред. : В. І. Астахова. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с. – (Енцикл. ерудита). – укр.
13. *Фостачук О. О.* Соціальна пам'ять як соціокультурний феномен : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 “Спеціальні та галузеві соціології” / О. О. Фостачук. – Х., 2005. – 19 с.
14. *Веселкова Н. В.* Существует ли социология времени? – Режим доступа к сайту: // www.i-u.ru/biblio/archive/veselkova_such_li_sociol_vremeni
15. *Серета В. В.* Регіональні особливості історичних ідентичностей та їх вплив на формування сучасних політичних орієнтацій в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 “Спеціальні та галузеві соціології” / В. В. Серета. – К., 2006. – 20 с.
16. *Олик Д.* Фигурации памяти: процессо-реляционная методология, иллюстрируемая на примере Германии / Д. Олик // Социологическое обозрение. – 2012. – Т. 11, № 1. – С. 40–74.
17. *Рождественская Е.* Социальная память как объект социологического изучения / Е. Рождественская, В. Семенова // INTER. – 2011. – № 6. – С. 27–48.
18. *Шенк Ф. Б.* Александр Невский в русской культурной памяти: святой, правитель, национальный герой / Ф.Б. Шенк. – М. : Новое литературное обозрение, 2007. – 592 с.

Стаття надійшла до редколегії 18.02.2013

Прийнята до друку 21.03.2013

SOCIAL MEMORY: THE APPROACHES AND TRADITIONS OF DETERMINATION

M. Kulyk

*Zaporizhzhya National University,
Zhukovsky Str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine, 69600,
boykomarie@ukr.net*

The author discusses the approaches to understanding of social memory and analyzes the specificity of interpretation and use of the term “social memory” in the tradition of sociological, philosophical and psychological knowledge. The cultural, historical and communicative activity components are collated as the temporal modalities of social memory.

Key words: social memory, frames of memory, temporal modalities of social memory.

СОЦИАЛЬНАЯ ПАМЯТЬ: ПОДХОДЫ И ТРАДИЦИИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ

М. А. Кулик

*Запорожский национальный университет,
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина, 69600,
boykotarie@ukr.net*

Автор рассматривает подходы в понимании социальной памяти и анализирует специфику интерпритации и использования понятия “социальная память” в традициях социологического, философского и психологического знания. Сопоставляются культурная, историческая и коммуникативно-деятельностная составляющие социальной памяти как временной модальности.

Ключевые слова: социальная память, рамки памяти, временные модальности социальной памяти.